

Muinaiskarjalaista dialektologiaa

PEDRI KALLIVO

Matt. 16:18

Aunus:

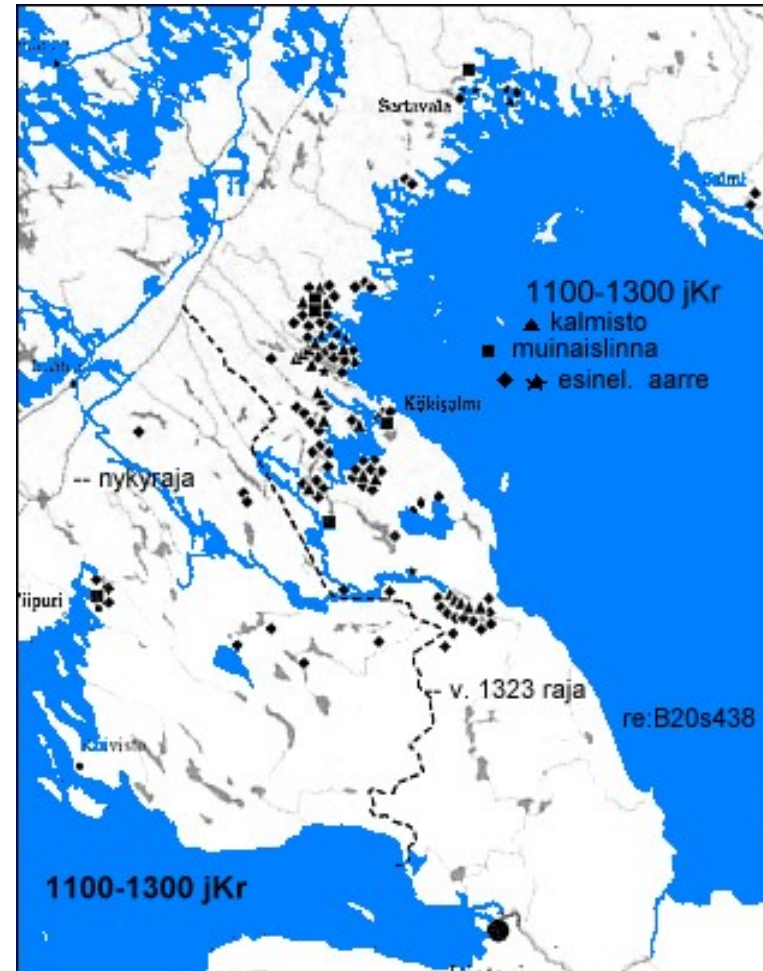
- ”I minä sanon sinule: sinä olet Pedri, Kallivo, i tälle kallivole minä püstütän oman uskojien kanzukunnan.”

Viena:

- ”Ta mie šanon šiula: šie olet Petri, Kallivo, ta tällä kallivolla mie rakennan uškojakuntani.”

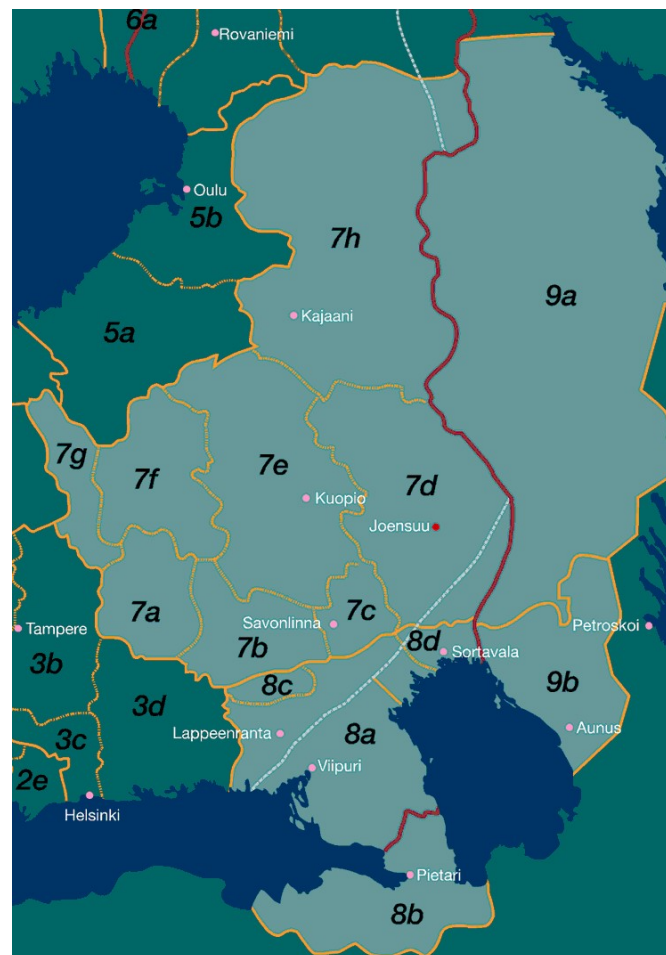
Muinais-Karjala

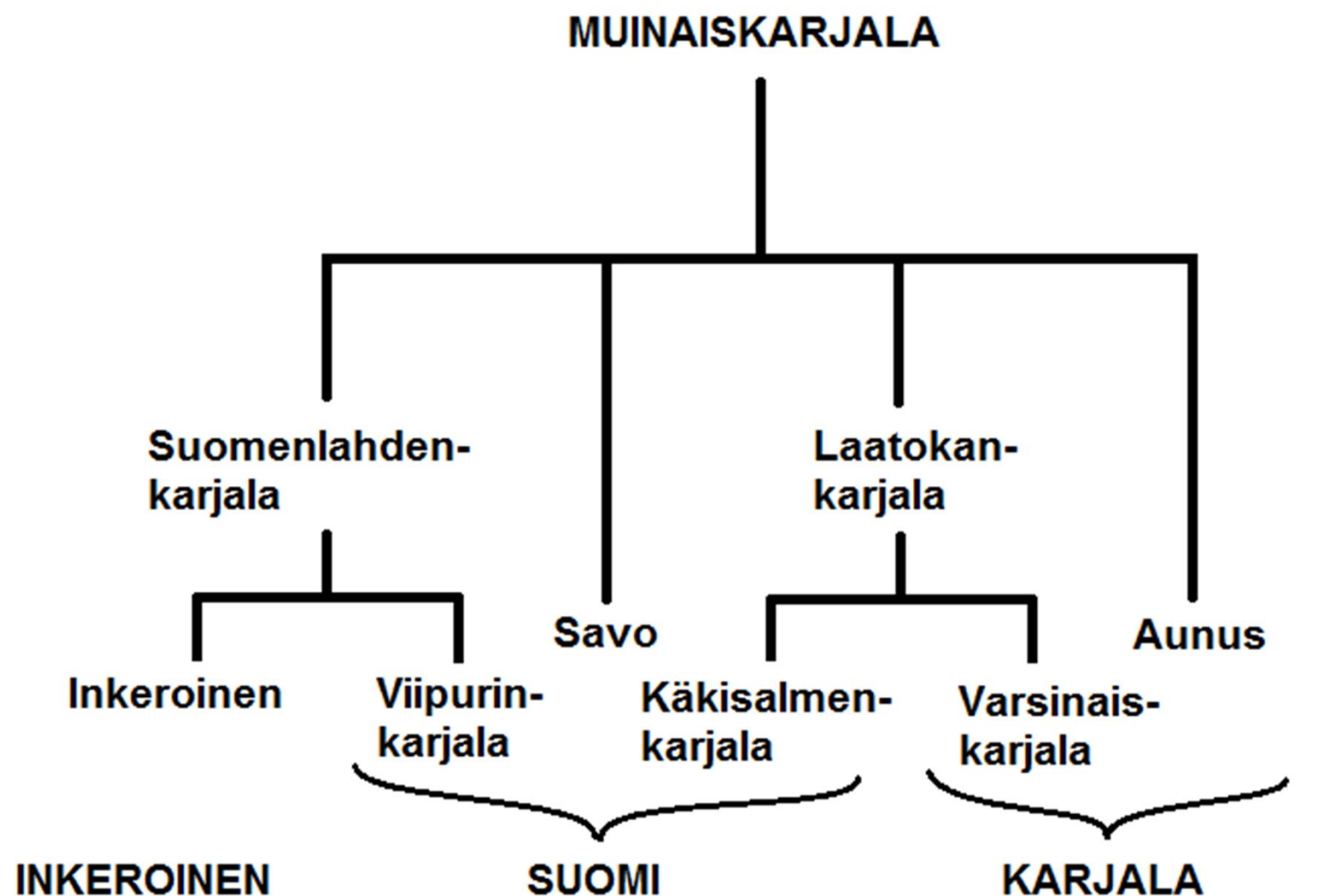
- 700-luvulla muotoutunut löyhä kauppaliittoutuma.
- 1. maininta Novgorodin 1. kronikassa 1143.
- Novgorodin liittolainen 1191.
- Novgorodin valloittama 1278.
- Novgorodin ja Ruotsin jakama 1323.

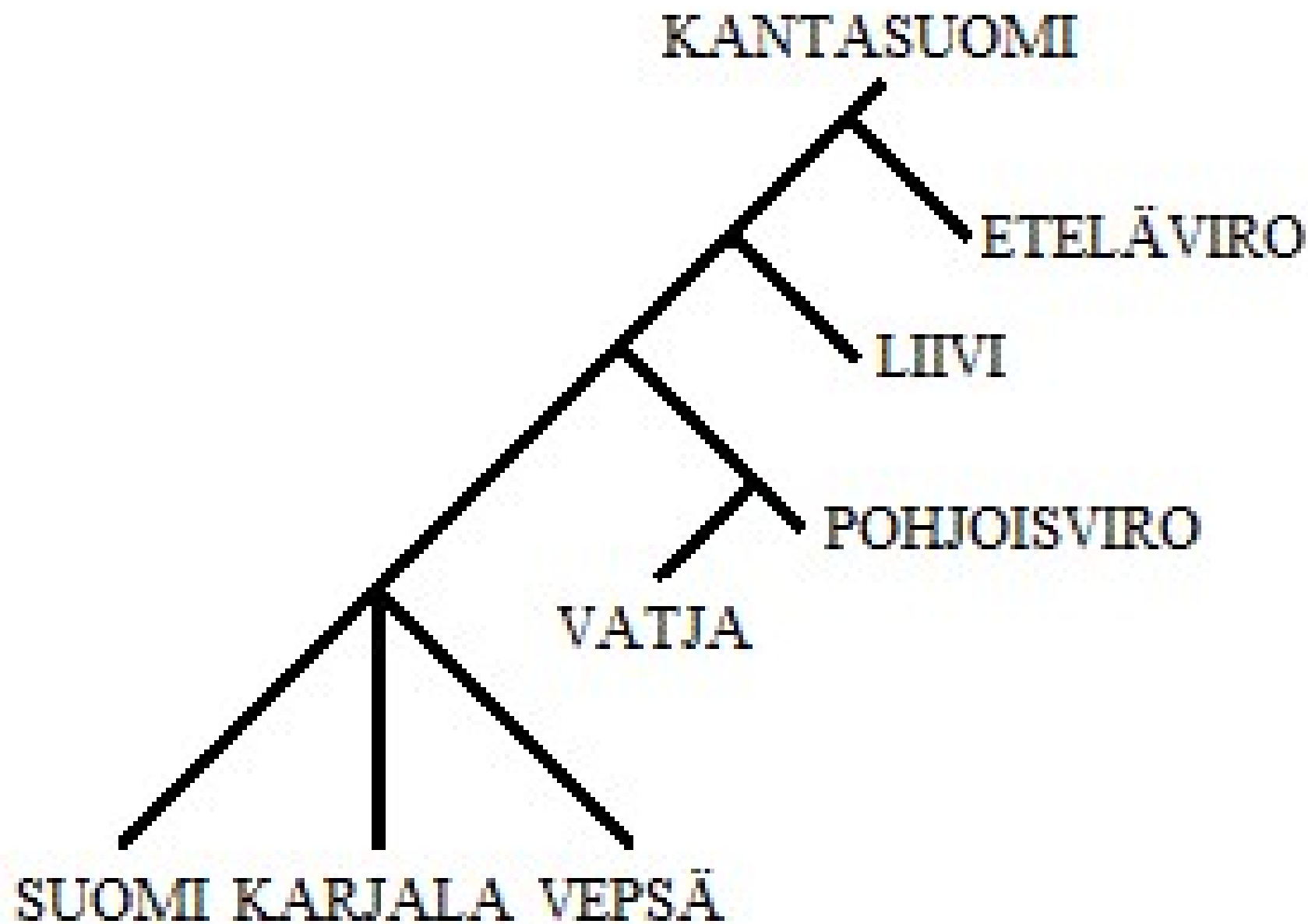
Muinaiskarjala

- pohjoiskantasuomen tytärkieli.
- (länsi)suomen ja vepsän välinen siirtymämurre.
- kantamurre, josta polveutuvat karjala-aunus, inkeroinen ja suomen itämurteet.
- kalevalaisen runouden alkukieli.

*Jaakko Häkkinen
(Tapani Salmisen
1998 mukaan)*

Muinaiskarjala länsisuomalais-vepsäläisenä siirtymämurteena

Muinaiskarjalaisia innovaatioita:

- vokaalien välissä $*d, *g > \emptyset$.
- monikkovartalo $*-lOi-$.

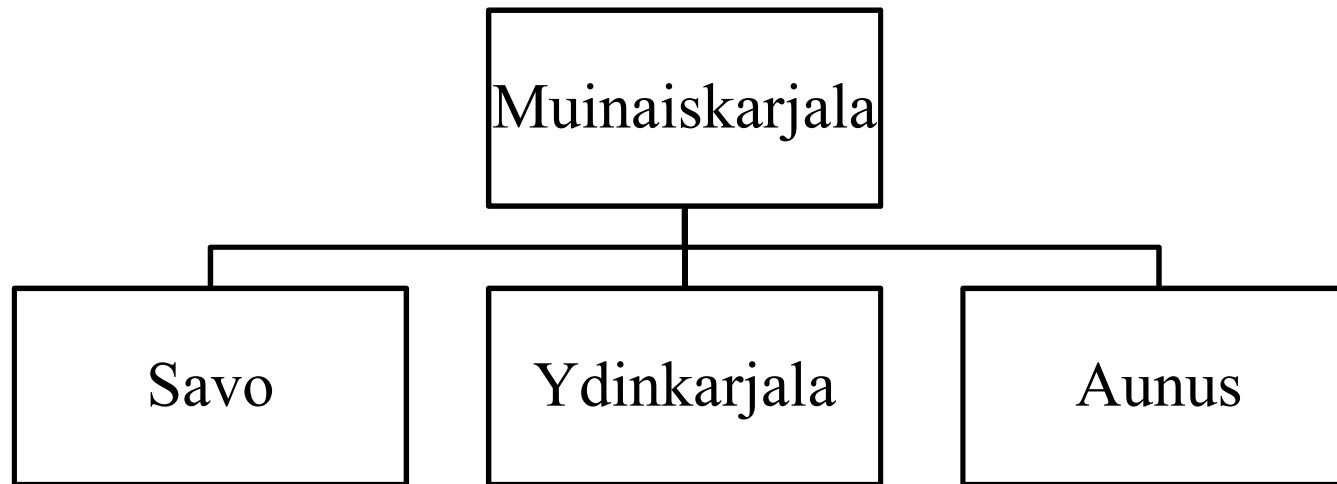
Myös länsisuomessa:

- yksikön 3. persoonan $*-bi > -U$.
- passiivin preesens $*-ksEn \rightarrow *-hVn$.

Myös vepsässä:

- jälkitavujen $*e:n$ labiaalistuminen labiaalisten konsonanttien edellä.
- \ddot{a} :llinen 'mennä', labiaalivokaaliset 'me/te/he'.

Muinaiskarjalan keskus ja periferiat

Ydinkarjalaisia innovaatioita:

- astevaihtelusuhteet *tk : t*, *sk : s*, *st : ss*.
- pronomini muodot *mie/miun*, *sie/siun*.

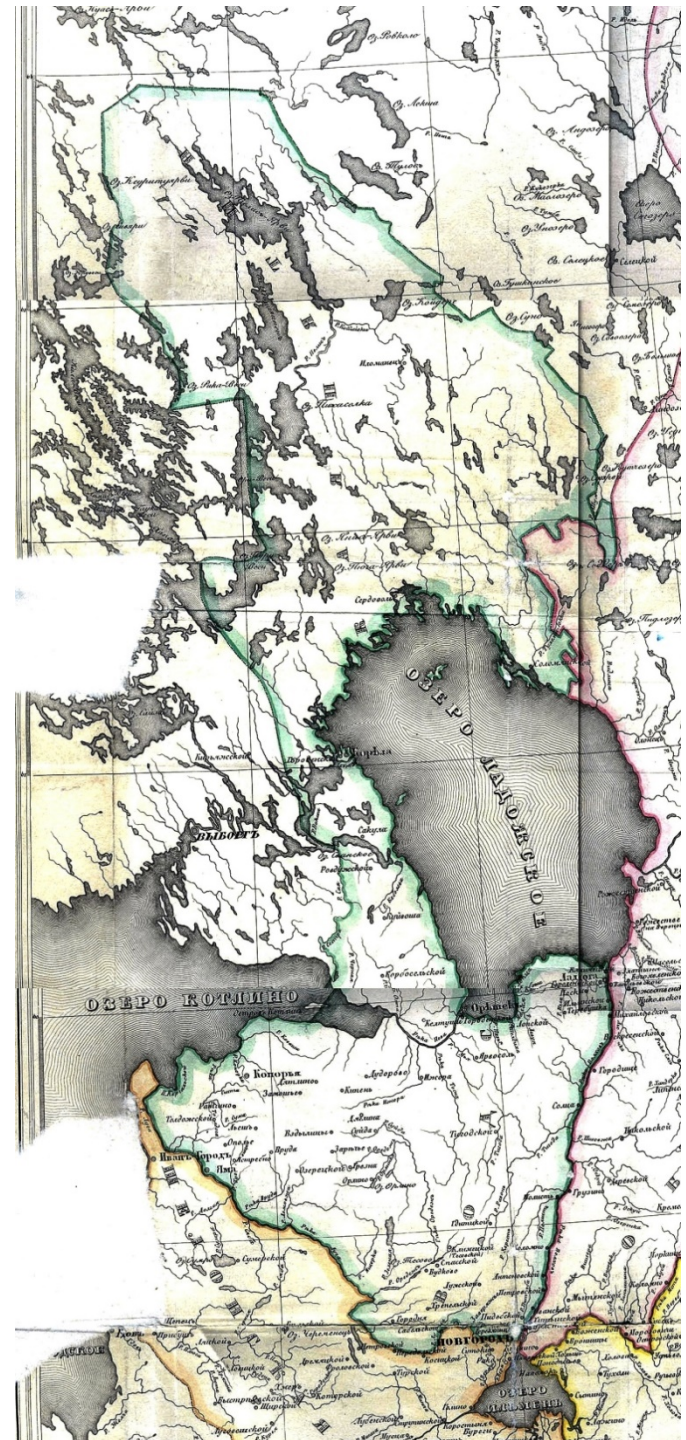
Ydinkarjala keskiajan ja uuden ajan taitteessa

Novgorodin vatjalainen viidennes:

- varsinaiskarjala.
- käkisalmenkarjala.
- inkerinkarjala eli inkeroinen.

Ruotsin Viipurin linnalääni:

- viipurinkarjala eli äyrämöis- ja jääskeläismurteet.

Uuden ajan kielenvaihdot

Pohjoinen Käkisalmen
lääni:

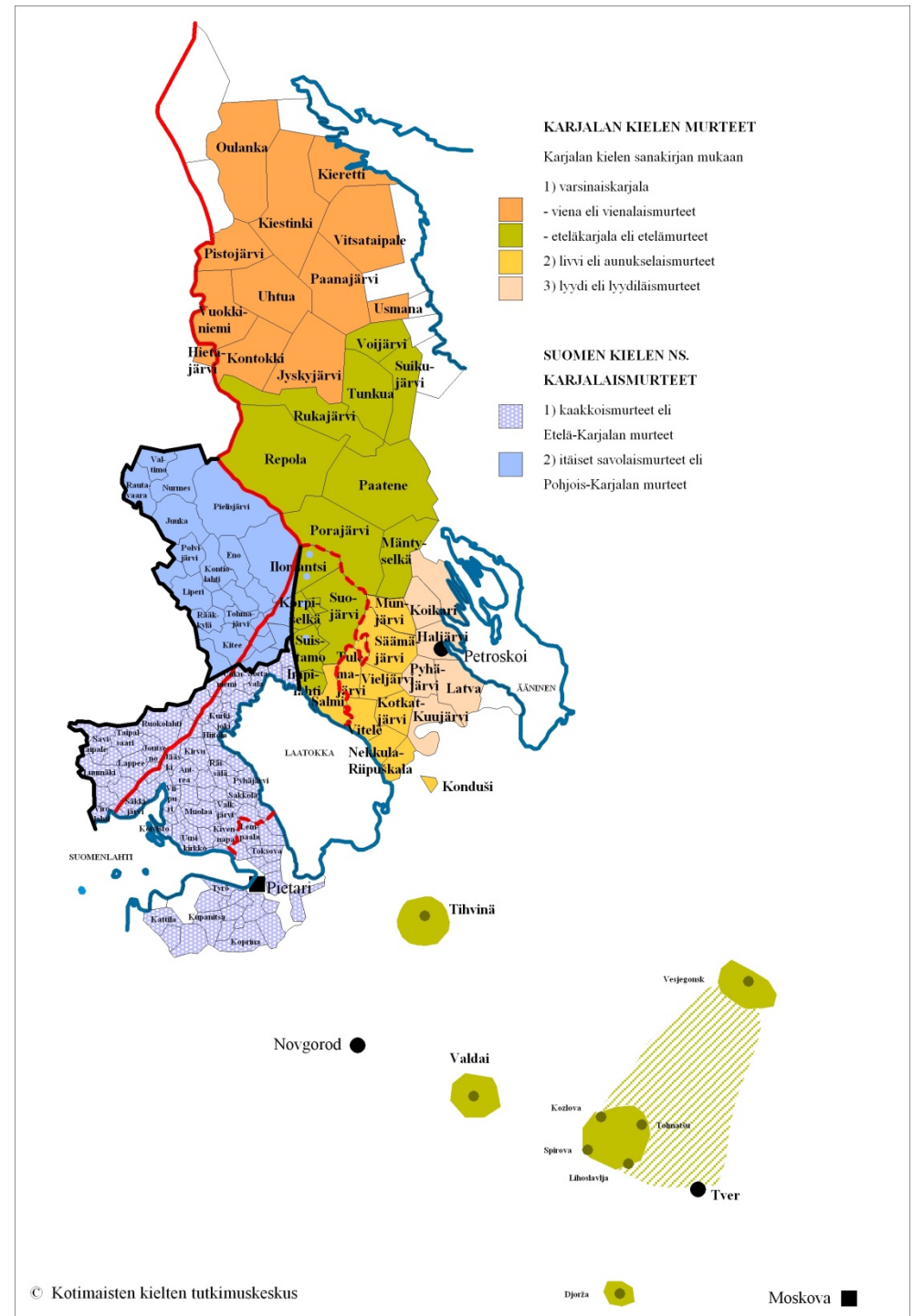
- varsinaiskarjala > savo.

Eteläinen Käkisalmen
lääni:

- käkisalmenkarjala > kaakkoismurteet.

Inkerinmaa:

- inkeroinen > inkerinsuomi.

Novgorodin vatjalaisen viidenneksen henki- ja verokirjan karjalaa (1500)

Diftongiutuminen *aa > oa*?

- *Масел(ь)гъ* = *Maanselkä* (Rautu).
- *Хабакула* = *Haarakylä* (Rautu).
- *Габалакша* = *Haapalahti* (Hiitola).
- *Габакуча* = *Haarakylä* (Kitee).
- *Саръярва* = *Saarijärvi* (Suistamo).

Diftongiutuminen *ää > eä*?

- *Ярвеньнея* = *Järvenpää* (Kaukola).
- *Ярвѣннея* = *Järvenpää* (Parikkala).

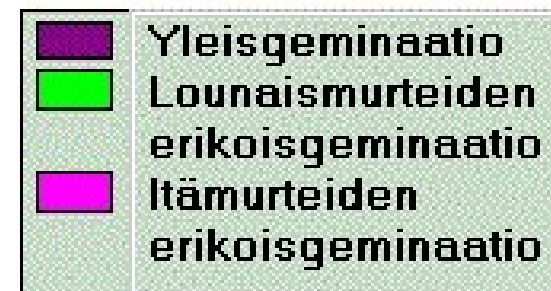
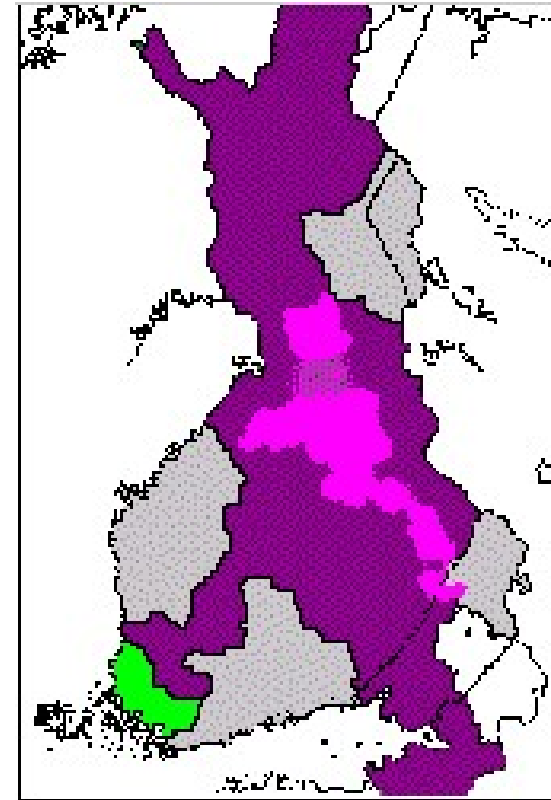
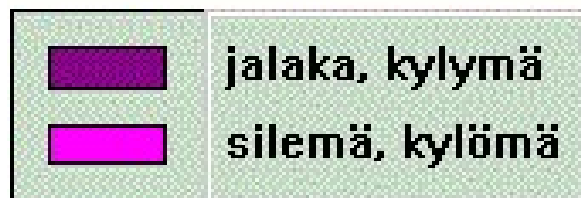
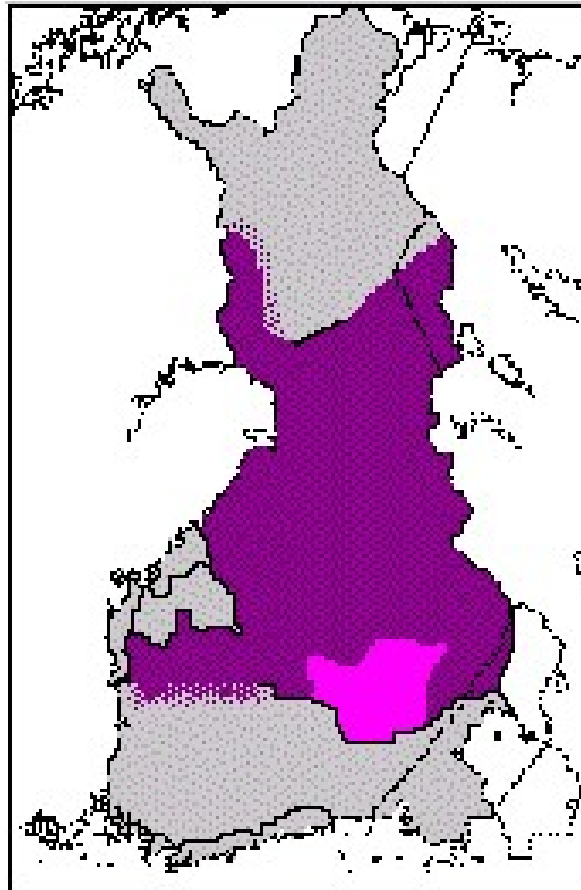
Liudentuminen *cc > ćć*?

- *Кочелакша* = *Koitsanlahti* (Parikkala).
- *Иломанецъ* = *Ilomantsi*.

Saamelaisperäiset *aa* > *oa*, *ää* > *eä*?

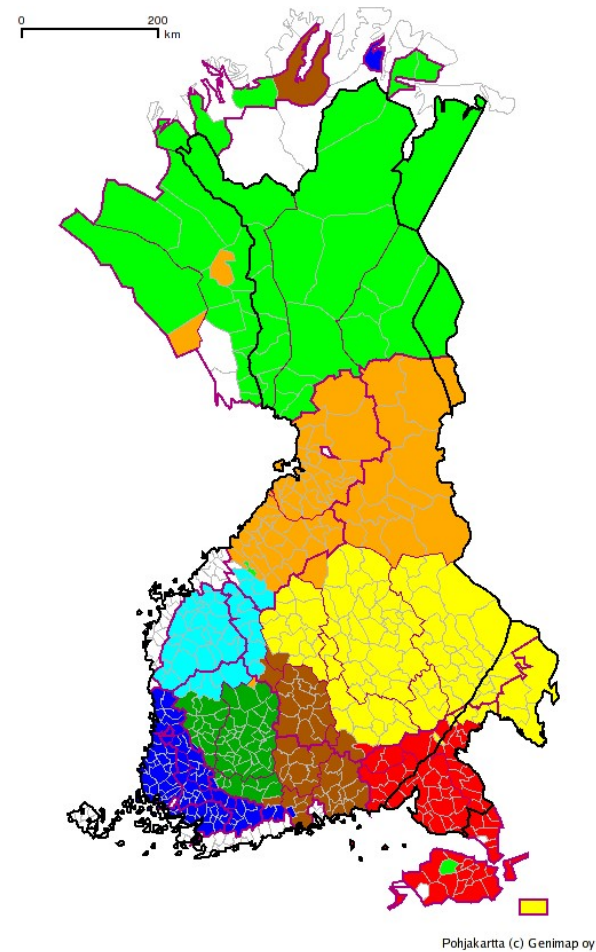
- saamelaisen substraattinimistön ulkopuolella vain Vermlannin metsäsuomessa, kaakkoismurteiden itäryhmässä, Inkerin savakkomurteessa sekä Tverin, Valdain ja Tihvinän karjalassa, jotka kaikki vasta 1500- ja 1600-lukujen tulokkaita puhuma-alueillaan.
- savossa ja varsinaiskarjalassa selvästi eri-ikäisiä:
mksm. **padan*, **jagan* > mka. **pa(an)*, **ja(an)* >
savo *paan*, *jaan* ~ varsinaiskarjala *poan*, *joan*.

Värmlannin metsäsuomesta puuttuvia laajalevikkisiä savolaisinnovaatioita

”Mitä (savolais)murteita suomessa onkaan?” (vrt. Leino & al. 2006)

- Kainuun murre keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden yhteyteen?
- savolaiskiila Etelä-Pohjanmaan murteen yhteyteen?
- Päijät-Hämeen murre kaakkoishämäläisten murteiden yhteyteen?

Tapaustutkimus 1: Päijät-Hämeen murre

Keskeisimmät muinaiskarjalaisuudet:

- + vokaalien välissä $*d, *g > \emptyset$ (vrt. *pa(j)an, ja(j)an*).
- jälkitavujen $*e:n$ labiaalistuminen labiaalikonsonanttien edellä (vrt. *tulee/tulii*).
- monikkovartalo $*-lOi-$ (vrt. *kukkoja*).

Keskeisimmät länsisuomalaisuudet:

- + $*cc > \mathfrak{C}\mathfrak{C}$ (vrt. *mehtä* ← *me\mathfrak{C}\mathfrak{C}ä*; Warelius 1847: 91).
- + $*cr > hr$ (vrt. *ohra, ahrain*).
- + soinnillisen konsonantin edellä $*p/*t/*k > *β/*δ/*γ$ (vrt. *myyrä, arra, hauras, lalva*).

Tapaustutkimus 2: Vatjan Kukkosin murre

Keskeisimmät eteläitämerensuomalaisuudet:

- ensitavulla $*o > \tilde{o}$ (vrt. *hoppia*).
- ± $*ns > Vs$ (vrt. *kañsa ~ pēzaz*).
- ± $*nh/*lh/*rh > n/l/r$ (vrt. *tarhaz ~ vana*).

Keskeisimmät pohjoisitämerensuomalaisuudet:

- + $*\tilde{o} > e$ (vrt. *merta, laine*).
- + etuvokaalisissa sanoissa jälkitavuilla $*o > \ddot{o}$ (vrt. *näkö*).
- + konditionaali $*-ksi- \rightarrow -isi-$ (vrt. *antaisin*).

Kyllä kansa tietää: ”*Tässä mü vassa esimäissä kertā kūlimma, että mü õmma neitä vad’dalaisīta.*”

Viipurinkarjalan ja kaakkoishämeen suhde (vrt. Sebastian Münster 1544)?

Vatter vnser in Finlendischer vnd Pilappener sprach, deren sich
auch etlich Lyflender gebrauchen.

Vater vnser der bist in himmeln heilig werd dein nam zu kom
Jsa meidhen ioko oledh taiu ahissa / piibettiä olkohon siun nimesi / tulko
dein reich gescheh dein will als in himmeln also in
hon siun waltakuntasi / olkohon siun tahtosi kuwin taiu ahissa nyn mans
erden vnser täglich brot gib vns disen tag vnd gib vera
päästä / meidhen iokapaiwen leipä anna meilen tänäpäiwäne / ia anna ans
zeihung vns der sünd als wir vergeben vnsern wider sechern vnd
teipe meiden syndiä kuwin möe annamma meden vastahan rickoiffen / ia
nit ynleite vns in versüchnüs sunder erlöß vns vom bösen.
älä sata meitä kuusäygen / mutta päästä meitä pahasta / Amen.

Ksm. **kiittos*

- sm *kiitos*.
- ka *kiitos*, *kiitoš*.
- ink *kīdoz*, Kukk *kītoz*.
- ly *kītos*.
- va *tšiitoz*.
- vi *kiitus*, *kiidus*, *kiidos*.
- vō *kitus*, *kitiis*.
- li *kītōks*.

